

УДК 371.91

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.32>

С. В. Гришко

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

В. М. Іванова

старший викладач кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

О. В. Непша

старший викладач кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Г. В. Тамбовцев

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ ЯК КОМПОНЕНТУ ПРЕДМЕТНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

У статті розглянуті методичні підходи формування змістовних компонентів географічних знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів. У результаті дослідження проаналізовано окрему предметну географічну компетентність учнів, як географічні знання, серед яких виділяють емпіричні та теоретичні географічні знання. До різновидів емпіричних знань належать географічні факти, географічна номенклатура і географічні уявлення. Визначено, що такі знання відіграють роль основи, на якій будується система відповідних теоретичних географічних знань, відбувається аналіз і систематизація географічних фактів, їх узагальнення та формування уявлень про просторове розміщення географічних об'єктів вивчення. Географічні факти дають змогу безпосередньо характеризувати географічні об'єкти вивчення і створювати уявлення про них, обґрунтовувати окремі висновки теоретичного змісту, пояснювати географічні поняття або причинно-наслідкові зв'язки, конкретизувати теоретичні знання. Географічні факти виступають реальною інформацією, яка використовується як основа засвоєння природних і соціально-економічних закономірностей і поглиблення вже сформованих географічних знань. Географічна номенклатура являє собою перелік географічних назв. Така номенклатура використовується для конкретизації просторових географічних уявлень учнів і полегшення формування їх теоретичних знань. Географічні уявлення як один із видів емпіричних знань за своєю суттю є емоційно-чуттєвими образами відповідних географічних об'єктів вивчення. За умови, що такі уявлення мають бути об'ємними і яскравими, максимально відповідаючи дійсності, вони є основою формування відповідних географічних понять учнів. До числа теоретичних географічних знань належать поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, гіпотези і теорії. Варто зазначити, що фундамент шкільної географічної освіти закладається саме завдяки формуванню понять, які представляють собою узагальнену форму відображення дійсності, зміст якої загалом визначається суттєвими і необхідними ознаками географічних об'єктів вивчення і відносинами між ними. Поряд із поняттями причинно-наслідкові зв'язки і закономірності є основними елементами теоретичних знань географічної науки. Формування причинно-наслідкових зв'язків вимагає спеціально організованої навчально-пізнавальної діяльності учнів, у процесі якої вони мають не тільки виявляти причини, що зумовлюють стан і динаміку об'єктів вивчення, а й пояснювати дію таких причин, визначати наслідки, до яких ці дії призводять.

Ключові слова: географічні знання, змістовний компонент, емпіричні знання, теоретичні знання, поняття, факти, причинно-наслідкові зв'язки, уявлення, географічна номенклатура.

Постановка проблеми. В умовах перетворення всіх сторін життя суспільства, перебудова загальноосвітньої школи зумовлює необхідність адекватних змін в окремих предметах, в тому числі шкільній географії. Змінюються цілі, зміст

і структура предмета. Ці зміни породжують проблему забезпечення наступності знань при переході від курсу до курсу та особливо від одного ступеня навчання до іншого, в той час як саме дотримання наступності є однією з найважливіших

умов формування географічних знань і умінь. Проблема наступності виникає і існує там, де виявляються неповнота та односторонність зв'язків освітньої системи із загальною соціально-культурною ситуацією. Розвантаження шкільної географії від надмірно складного теоретичного матеріалу, формування у школярів гуманістичного світогляду, вміння і навичок орієнтації і соціально відповідальної поведінки в навколишньому середовищі відображають нові погляди на середню географічну освіту, тому що сучасна шкільна географія не представляє собою механічно пристосовану до навчальних цілей проекцію науки на школу. У широкому сенсі основна мета географії полягає в тому, щоб формувати всебічно освічену і ініціативну особистість, підготовлену до безперервної освіти в мінливому світі. У більш вузькому сенсі ця мета полягає в оволодінні учнями закінченою системою географічних знань і умінь і можливістю її застосування в різних життєвих ситуаціях [12, с. 214; 13, с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, що стосуються ролі вчителя у процесі навчання географії, розглядали у своїх роботах О. Браславська, С. Кобернік, В. Корнєєв, М. Криловець, О. Надтока, О. Топузов та ін. Зокрема, О. Топузов зазначає, що для оцінки ролі вчителя в навчальному процесі перспективним є застосування методичної прогностики. Формуванню географічної компетентності учнів присвячені роботи І. Барінової, Л. Вішнікіної, Т. Гільберга, В. Дронової, І. Душиної, Л. Зеленської, В. Максаковського, Л. Покась, В. Самойленка, В. Сухорукова, О. Браславської, О. Топузова, Г. Уварової, Д. Фінарова, О. Хлебосолової, В. Яценка та інших науковців. О. Топузов та Л. Вішнікіна зазначають, що географічна компетентність учнів складається із таких компонентів: 1) змістовий (географічні знання); 2) діяльнісний (географічні вміння та навички); 3) мисленнєвий (географічне бачення світу – вміння мислити просторово й комплексно); 4) світоглядно-ціннісний (емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому – погляди, переконання, ідеали й ціннісні орієнтації учнів); 5) прикладний (досвід застосування результатів творчої діяльності учнів у процесі вивчення географічних об'єктів, процесів та явищ) [15, с. 65].

Метою статті є аналіз методичних умов формування географічних знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів під час вивчення шкільного курсу географії.

Виклад основного матеріалу. Шкільна географія має важливе освітнє і виховне значення. Освітнє значення полягає в тому, що географія як навчальний предмет дає учневі географічні знання. Сучасна географія являє собою цілу систему наук. Основні її галузі відображені

в шкільних курсах географії як системи знань (геолого-геоморфологічних, кліматичних, гідрологічних, топографо-картографічних та ін.) [14, с. 123]. Система знань – безліч пов'язаних між собою елементів (понять, уявлень, закономірностей, фактів), які представляють певну цілісну наукову освіту, відбиту в шкільній програмі. Виходячи з того, що кожна система знань вивчається протягом кількох років, а іноді і всього курсу навчання географії, для забезпечення формування кожної системи знань у свідомості учнів необхідна спадкоємність у процесі розгляду кожного розділу або теми програми, переходу від одного року навчання до іншого, від нижчого рівня навчання до вищого. Завдяки цій безперервності отримання географічних знань формується предметна географічна компетентність учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

У своїх дослідженнях О. Топузов та Л. Вішнікіна [15, с. 65] розглядають предметну географічну компетентність учнів як компетентність, що має такі функціональні складники:

1) здатність застосовувати сукупність інтелектуальних і фізичних якостей особистості, необхідних для самостійного і ефективного вирішення життєвих завдань і проблем;

2) здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію в різних областях людської діяльності;

3) здатність застосовувати географічні знання, вміння і навички; досвід творчої діяльності; емоційно-ціннісні установки щодо довкілля та людської діяльності в ній; науково-географічне бачення світу для вирішення життєво важливих завдань і проблем.

Відповідно до названих компонентів виділяють окремі предметні географічні компетентності учнів [1, с. 121]:

1) географічні знання;

2) географічні вміння і навички;

3) досвід творчої діяльності в області географії;

4) емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища і людської діяльності в ній;

5) географічне бачення світу.

Окремою предметною географічною компетентністю учнів є географічні знання, серед яких виділяють емпіричні і теоретичні (рис. 1).

Географічні знання – це відображення в мисленні зовнішнього світу. Вони є основним компонентом, що становить зміст шкільної географії. Емпіричні географічні знання (факти, уявлення) висловлюють зовнішні особливості географічних об'єктів, процесів або явищ. Теоретичні географічні знання (поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності) в узагальненому вигляді відображають сутність географічних об'єктів, процесів або явищ, внутрішні зв'язки і відносини [2; 6; 7].

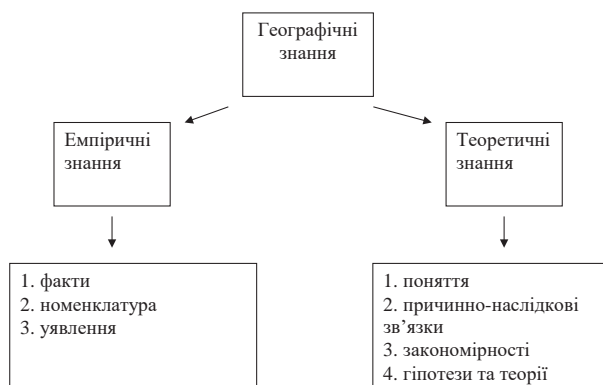

Рис. 1. Складові компоненти предметної географічної компетентності учнів – географічні знання

Як зазначають В.М. Самойленко та ін. [3], І.П. Касіяник, В.З. Мисько [4], емпіричні й теоретичні географічні знання засвоюються в різних способ, хоча у мисленнєвому процесі уявлення й поняття взаємопоєднані і є одним цілим. На основі ж географічних знань власне й формуються вміння та навички учнів. Найважливішими завданнями шкільної географії є формування в учнів географічних знань у вигляді фактів, уявлень, понять, закономірностей і теорій. Відображаючи по-своєму географічну дійсність, ці знання цілеспрямовано й скеровано набуваються по-різному.

Емпіричні географічні знання відіграють роль підґрунтя, на якому будується система відповідних теоретичних знань. На рівні емпіричних знань відбувається аналіз і систематизація фактів, їх узагальнювання й формування уявлень щодо просторово розміщених географічних об'єктів вивчення. До складу емпіричних географічних знань як типу входять такі їх види, як географічні факти, номенклатура та уявлення [2; 3].

Вивчення фактів. Факти в шкільній географії мають в основному допоміжне значення, вони служать для формування теоретичних знань. Завдання вчителя – навчити школяра знаходити в навчальному матеріалі фактичний матеріал і робити аналіз фактів, на основі аналізу формулювати певні висновки, ідеї. За образним висловом В.Г. Белінського, факти без ідей – сміття для голови і пам'яті [5]. Лише деякі факти в шкільній географії підлягають запам'ятовуванню. Вони необхідні для повноти відомостей про географічні об'єкти (наприклад, площа земної поверхні, площа суші, чисельність населення світу, найвища точка суходолу і т. ін.). Будь-який факт потрібно осмислити.

У процесі підготовки до уроку вчитель визначає фактичний матеріал, на яких теоретичних положеннях цей матеріал буде будуватися, які поняття і закономірності будуть конкретизуватися. Джерело фактичного матеріалу – навчальний текст, загальногеографічні карти і тематичні карти, різні кількісні показники і наочне приладдя

[8]. Наприклад, шляхом аналізу кліматичних карт можна визначити панівні вітри, закономірності в розподілі температур, опадів, виявити кліматичні пояси і типи клімату. Для цього вчителю необхідно розробити систему питань і завдань із читання кліматичної карти. Факти також служать для конкретизації загальних понять. Однак на практиці нерідко переоцінюється роль фактів. Вони стають основним змістом географічних знань і вивчаються поза зв'язком між собою. Географія як навчальний предмет перетворюється на «фактологію».

Чільне місце як вид емпіричних знань займає *географічна номенклатура*, кількість і склад якої визначається шкільними програмами з географії. Вміння аналізувати зміст географічних карт, оперувати географічною номенклатурою є невід'ємною частиною шкільної географічної освіти і необхідні для формування ключових компетенцій [8, с. 77]. У географічних назвах зберігається значна інформація. Міждисциплінарна галузь знання, що вивчає походження географічних назв, їх смислове значення, вимову і т. ін., що використовує принципи і методи географії, називається топонімікою (від грец. *topos* – місце, *onima* – ім'я). Назви географічних об'єктів формують мову географії, за допомогою якої можна найлегше розповісти про простір. Знайомство з будь-якою територією або картою починається з вивчення географічної номенклатури – сукупності назв природних об'єктів. Людина, вивчивши номенклатуру, має дві незаперечні переваги – вона отримує змогу вільно орієнтуватися в картах і уявляти собі структуру простору (географічної оболонки).

У цьому контексті слушною є думка В.М. Самойленко та ін. [3] про те, що формування і закріплення знань про географічну номенклатуру відбувається на репродуктивному рівні. Тому в цьому процесі доцільно використовувати вже спеціальні прийоми, що активізують творчі й інтелектуальні здібності учнів і їхній інтерес до географії. Досить дієвим при цьому вважається прийом раціонального запам'ятовування, який характеризується концентрацією уваги на об'єктах вивчення, їх групуванні, використанні рим і асоціацій тощо. Для закріплення знань із географічної номенклатури доречно використовувати також ігри: географічні кросворди, ребуси, диктанти, уявні подорожі.

Формування уявлень. Будь-яке уявлення ґрунтується на нашому чуттєвому досвіді, сьогоденні або минулому. Якщо такого досвіду немає, то сформувати уявлення неможливо. Географічні уявлення – образи географічних об'єктів у пам'яті. Ці образи можна створити, спостерігаючи об'єкти в натурі, в зображенні і на моделях. Багато географічних уявлень можна сформувати, вивчаючи місцеві географічні об'єкти і явища (уявлення про рівнину, плоску рівнину, клімат, річку, озеро,

населення тощо). Завдання вчителя – організувати спостереження за місцевими географічними об'єктами і явищами, навчити спостерігати, фіксувати результати, встановлювати важливі властивості і на основі спостережень робити опис. Однак у шкільній географії вивчаються, головним чином, віддалені географічні об'єкти, і треба створити уявлення про них. Для цього використовуються наочні посібники. За допомогою навчальних відеороликів можна побувати в різних куточках земної кулі, показати процеси, які відбуваються або швидко, або повільно. Використовуються також навчальні стінні географічні карти. На них узагальнений образ території, показані найбільш характерні особливості [11, с. 130]. Об'ємні наочні посібники, макети, моделі у схематичному вигляді дають тривимірне зображення. Використовуються й умовні наочні посібники – схеми, графіки, діаграми. Під час вивчення гірських порід, мінералів, корисних копалин, рослинності застосовуються відповідні колекції та гербарії рослин.

Кожен вид наочного посібника найповніше відображає якусь одну сторону об'єкта або явища. Для створення узагальненого образу застосовується комплекс наочних посібників (уявлення про вулкан – модель вулкана, малюнки щитового вулкана і стратовулкана, схема внутрішньої будови вулкана).

У процесі формування уявлення необхідне використання географічної карти. Адже за картою визначаються географічне положення і форма об'єкта, встановлюються приблизні розміри. Всі досліджувані географічні об'єкти обов'язково показуються на мапі [9, с. 47].

У формуванні уявлень велика роль відводиться живому слову вчителя. Він, малюючи словесний образ об'єкту чи явища, може зачитувати тексти зі спеціально виданих книг для читання з географії – географічних хрестоматій. У них наводяться уривки з науково-популярної, художньої та іншої літератури, в яких дається барвистий опис об'єктів або явищ.

Створення уявлень – початковий ступінь навчання; навчання, як і пізнання взагалі, йде від сприйняття дійсності до теоретичного мислення і від нього до практики.

Формування уявлень включає такі етапи: сприйняття об'єктів у природі, в зображенні і на моделях; виявлення в них найбільш характерних ознак, рис властивостей; запам'ятовування образу об'єкта; відтворення образу об'єкта в словесній формі або графічному вираженні.

Формування теоретичних знань. Суттєвим кроком у розв'язанні проблеми розвитку логічного пізнання учнів є виокремлення основних понять, термінів, закономірностей тощо, які відображають специфіку змісту сучасних шкільних курсів фізичної й економічної географії. Фактичний матеріал

стає цінним тоді, коли його логічно систематизовано й підпорядковано провідним поняттям і теоріям, що дає змогу цілеспрямовано – від теми до теми, від курсу до курсу – ефективно підтримувати процес пізнання учнів. З огляду на таке теоретичні географічні знання як тип поділяються на такі їх види, як географічні гіпотези й теорії, поняття, причинно-наслідкові зв'язки та закономірності [3; 16].

Формування понять. Головною часткою географічних знань є поняття. Процес засвоєння поняття йде в двох напрямках: число понять стає більшим і одночасно розширюється обсяг і зміст раніше засвоєних. Тому поняття в процесі навчання перебувають на різних щаблях формування. У міру навчання зміст понять поглиблюється, вони стають більш повними за змістом і більш міцними за засвоєнням. Поняття не можна сформулювати, завчивши його визначення. Необхідна організація пізнавальної діяльності учнів по роботі з джерелами географічної інформації. Потрібно мати на увазі, що за значимістю поняття різні: поняття фундаментальні провідні й другорядні. Тому наголос треба робити на основні поняття. Наукові поняття, в тому числі і географічні, знаходяться в супідрядності, утворюючи певні системи. У зв'язку з цим у процесі їх вивчення треба звертати увагу на приналежність поняття до тієї чи іншої системи [10, с. 37].

Як відомо, географічні поняття поділяються на загальні та одиничні. Методика їх вивчення різниться. Загальні поняття формуються індуктивним або дедуктивним шляхом. При індуктивному шляху вчитель підводить учня до визначення поняття, при дедуктивному – сам дає визначення, пояснюючи його сутність. Вибір шляху визначається такими умовами:

1) можливість ознайомлення з місцевими об'єктами і явищами і наявністю відповідних наочних посібників. При цьому кращий індуктивний шлях;

2) зміст понять. Абстрактні, теоретичні поняття формуються головним чином дедуктивним шляхом, їх зміст розкриває вчитель;

3) наявність навчального часу. Індуктивний шлях вимагає багато часу;

4) розвиток пізнавальних здібностей дітей. Індуктивний шлях передбачає вміння спостерігати, порівнювати, робити висновки [17].

При індуктивному шляху формування понять виділяються такі етапи:

1) спостереження об'єктів і явищ у природі, в зображенні, на моделях;

2) аналіз, виявлення найбільш істотних ознак;

3) формулювання визначення поняття на основі аналізу;

4) запам'ятовування визначення, його відтворення;

5) застосування поняття для вирішення навчальних завдань [18, с. 161].

При дедуктивному шляху формування поняття вчитель сам дає його визначення, пояснює зміст, організовує пізнавальну діяльність школяра з виявлення істотних ознак. Загальні поняття конкретизуються. Завдання учня – сприйняти визначення поняття, осмислити його зміст, запам'ятати визначення і використовувати поняття для вирішення навчальних завдань, виконання типових і творчих завдань.

При будь-якому шляху формування загальних понять основна увага приділяється аналізу змісту визначення поняття. У визначенні відображаються найбільш істотні риси, ознаки об'єктів і явищ.

Загальне поняття засвоєне, коли учень знає його визначення, розуміє зміст визначення, має образне уявлення про досліджуваний об'єкт або явище, вміє самостійно застосовувати поняття, вирішуючи навчальні завдання.

Поодинокі поняття формуються на основі загальних. Якщо сутність загальних понять виражається в їх визначенні, то сутність одиничних розкривається в описі, характеристиці об'єкта. Опис, характеристика даються за певним планом. Плани є загальноприйнятими, типовими і підлягають засвоєнню учнями.

Одна з головних ознак одиничного поняття – це географічне положення об'єкта. Воно визначає його особливості. При описі географічних об'єктів головним джерелом інформації слугує географічна карта. Майже вся інформація для характеристики береться з карти. Під час опису об'єкта виділяється щось спільне, що характерне загалом для однорідної групи і специфічне, характерне для цього об'єкта.

Вивчення причинно-наслідкових зв'язків має важливе значення в навчанні. Їх розкриття дає змогу виявити найголовніше, основне. Одним із головних питань у географії має бути питання «Чому?» або «Чим пояснити?». Спочатку треба дати поняття про причину і наслідок, пояснити, що причина криється в попередніх явищах, а результат дії причини – наслідок. Це можна виразити графічно, показавши на конкретному прикладі:

Причинно-наслідкові зв'язки і залежності вчитель пояснює під час вивчення конкретної теми. Наприклад, під час вивчення вулканів, землетрусів він пояснює причини їх виникнення та закономірності їх географічного поширення. Пояснення має бути логічним, доступним, зрозумілим. Зазвичай пояснюється безліч зв'язків при вивченні того чи іншого об'єкта.

Причинно-наслідкові зв'язки і залежності для кращого сприйняття учнями бажано висловити у вигляді схеми. У схемах показуються найбільш істотні зв'язки. Для систематизації причинно-на-

слідкових зв'язків і залежностей їх можна оформити у вигляді таблиці. Потрібно навчити школяра самостійно знаходити причинно-наслідкові зв'язки в навчальному тексті, пояснювати причинно-наслідкові залежності, висловлювати їх графічно.

Корисно давати різні самостійні роботи з виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

Формування закономірностей. Закономірності, як і загальні поняття, вивчаються індуктивним або дедуктивним шляхом. Закономірність можна виявити, вивчивши багато об'єктів і явищ і виявивши, що характерна для них загалом закономірність – це стійкий, повторюваний зв'язок між об'єктами і явищами. При індуктивному шляху на основі вивчення окремих об'єктів і явищ виявляється щось спільне, що характерне для них, і це загальне формулюється у вигляді закономірності. Наприклад, на основі аналізу кліматичної карти виявляються закономірності в просторовому розподілі температур і опадів. При дедуктивному шляху вчитель сам дає визначення закономірності, пояснює її зміст, наводить конкретні приклади прояву закономірності. При будь-якому шляху учні мають засвоїти визначення закономірності, вміти застосовувати закономірність, характеризуючи інші явища. Потрібно також обґрунтувати причину закономірності.

Висновки і пропозиції. Під географічною компетентністю учнів розуміється інтегральна характеристика школярів, що представляє собою сукупність географічних знань, умінь, досвіду діяльності та особистісних якостей, засновану на розумінні географічної картини світу і «мови географії» у вигляді оволодіння географічним мисленням. Окремим компонентом предметної географічної компетентності учнів виділяють географічні знання. Географічні знання представляють основи географічної науки і є вихідним компонентом змісту шкільної географії. За формами відображення географічні знання поділяються на теоретичні і емпіричні. Теоретичні знання розкривають сутність географічних об'єктів і явищ, методологію і методику їх дослідження. Вони представлені теоріями, концепціями, гіпотезами і поняттями. Теоретичні знання також можуть виражатися в світоглядних ідеях і чуттєво-наочних образах зовнішнього світу. Емпіричні знання в шкільній географії представлені наочними образами, численними фактами і номенклатурою. Вони сприяють більш глибокому сприйняттю досліджуваних об'єктів, розвивають пізнавальні здібності, вміння, досвід і особистісні якості учнів.

Список використаної літератури:

1. Вишникіна Л. Географическое образование: предметная географическая компетентность. *Проблеми на географията*. Софія. 2017. № 1-2. С. 121–133.

2. Вішнікіна Л.П. Компетентнісне навчання географії в основній школі : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.
3. Дидактика географії : монографія / Самойленко В.М. та ін. К. : Педагогічна думка, 2014. 586 с.
4. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
5. Кобаль В.І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів при вивченні історії України засобами краєзнавства : монографія. Мукачево, 2014. 229 с.
6. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Скуратович О.Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах : посібник для вчителя. Київ : Навчальна книга, 2005. 319 с.
7. Лаврук М.М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.
8. Левада О., Іванова В., Непша О. Формування картографічних компетентностей в шкільному курсі географії. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2018. Вип. 21. Т. 2. С. 78–86.
9. Левада О.М. Підходи к формированию картографических понятий в школьном курсе географии. *Moderní vzmoženosti vědz – 2010: materiál V Meyináradni vědecko-praktická konf., 27 ledna – 5 února 2010 г. Praha : Chemie a chemická technologie «Ekologie»*. С. 47–50
10. Назаренко Т., Шиліна Н. Формування системи географічних понять у старшокласників. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 37–40.
11. Непша О., Прохорова Л., Зав'ялова Т. Методичні підходи до роботи з картографічними посібниками на уроках географії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том II. Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці* : монографія. Конін-Ужгород-Київ : Посвіт, 2019. С. 130–139.
12. Прохорова Л.А., Гришко С.В., Непша О.В. Основні принципи побудови шкільного курсу географії в Україні. *Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: світові освітні практики, український контекст* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Мелітополь, 6–8 червня 2019 р. Мелітополь, 2019. С. 214–219.
13. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В. Формування основ наукового світогляду учнів під час вивчення шкільного курсу географії. *Інноваційні процеси в науці та освіті* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. із міжнар. участю (м. Бердянськ, 23 жовтня 2019 р.). Бердянськ, 2019. С. 45–46.
14. Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Формування геолого-геоморфологічних навичок та вмінь учнів на уроках географії в освітніх установах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 62. Т. 1. С. 123–127.
15. Топузов О.М., Вішнікіна Л.П. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 65–74.
16. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішнікіна Л.П. Загальна методика навчання географії : підручник. Київ : Картографія, 2012. 512 с.
17. Трегубенко О.М. Методика викладання географії : навч. посіб. Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 340 с.
18. Удовиченко Л.В. Особливості формування системи навчальних понять з географії учнів старшої школи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 35. С. 161–166.

Hryshko S., Ivanova V., Nepsha O., Tambovtsev H. Methodical approaches to the formation of geographical knowledge as a component of the subject geographical competence of pupils of secondary schools

The article deals with the methodical approaches of formation of meaningful components of geographical knowledge of pupils of secondary schools. The study analyzed the particular subject geographical competence of students, such as geographical knowledge, among which empirical and theoretical geographical knowledge are distinguished. The varieties of empirical knowledge include geographical facts, geographical nomenclature and geographical representations. It is determined that such knowledge plays the role of the basis on which the system of relevant theoretical geographical knowledge is built, is the analysis and systematization of geographical facts, their generalization and formation of ideas about the spatial location of geographical objects of study. Geographic facts allow you to directly characterize and create geographical objects of study, to justify individual conclusions of theoretical content, to explain geographical concepts or causation, to specify theoretical knowledge. Geographical facts serve as real information, which is used as a basis for assimilation of natural and socio-economic patterns and deepening of already formed geographical knowledge. Geographical nomenclature is a list of geographical names. This nomenclature is used to specify students' spatial geographical representations and facilitate the formation of their theoretical knowledge. Geographic

representations, as a kind of empirical knowledge, are inherently emotionally-sensuous images, corresponding to geographical objects of study. Provided that such representations should be voluminous and vivid, as far as possible true, they form the basis of the formation of appropriate geographical concepts of students. Theoretical geographical knowledge includes concepts, causation, patterns, hypotheses and theory. It should be noted that the foundation of school geographic education is laid down precisely by the formation of concepts, which are a generalized form of reflection of reality, the content of which is generally determined by the essential and necessary features of geographical objects of study and the relationship between them. Alongside the concepts, causation and regularity are the basic elements of theoretical knowledge of geographical science. The formation of causal relationships requires a specially organized educational and cognitive activity of students, during which they must not only identify the causes of the condition and dynamics of objects of study, but also to explain the action of such reasons, determine the consequences to which these actions lead.

Key words: *geographical knowledge, content component, empirical knowledge, theoretical knowledge, concepts, facts, causation, ideas, geographical nomenclature.*